

ΠΟΝΤΟΣ

ΘΕΜΑΤΑ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ ΤΟΥ ΠΟΝΤΙΑΚΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
ΜΑΝΟΛΗΣ Γ. ΣΕΡΓΗΣ

Εκδόσεις ΑΛΗΘΕΙΑ
ΑΘΗΝΑ 2008

ΠΟΝΤΟΣ
ΘΕΜΑΤΑ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ
ΤΟΥ ΠΟΝΤΙΑΚΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

ΠΟΝΤΟΣ

ΘΕΜΑΤΑ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ
ΤΟΥ ΠΟΝΤΙΑΚΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
ΜΑΝΟΛΗΣ Γ. ΣΕΡΓΗΣ

Εκδόσεις ΑΛΗΘΕΙΑ
ΑΘΗΝΑ 2008

© Εκδόσεις Αλήθεια
Καρνεάδου 9, 106 75 Αθήνα
Τηλ.: 210-9029800, Fax: 210-9022534
e-mail: alithia@otenet.gr
Σειρά: «Ελληνικοί Τόποι και Πολιτισμοί», αρ. 3
Συντονιστής έκδοσης: Κώστας Τσαρούχας
Διεύθυνση έκδοσης: Σοφία Κώτσια
Διεύθυνση της σειράς: Μανόλης Γ. Βαρθούνης

ISBN: 978-960-89981-2-4

ΜΑΡΙΑ Κ. ΒΕΡΓΕΤΗ

Η ΣΥΛΛΟΓΙΚΗ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΠΟΝΤΙΑΚΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ ΣΤΟΝ ΕΛΛΑΔΙΚΟ ΧΩΡΟ

Ο ποντιακός ελληνισμός είναι ελληνισμός της διασποράς. Τους Έλληνες ποντιακής καταγωγής χαρακτηρίζει η σύνδεση μ' έναν τόπο που δεν είναι πλέον κοινωνικά παρών. Οι κοινωνικοί δεσμοί με τον Ιστορικό Πόντο έχουν βίαια καταλυθεί, οι τοπικές κοινότητες έχουν διαλυθεί και η μαζική επιστροφή είναι αδύνατη βάσει διεθνών συνθηκών. Η ιστορική μνήμη του ποντιακού ελληνισμού είναι η μνήμη του τόπου, της ιστορικής και πολιτιστικής ιδιαιτερότητας του πληθυσμού και η μνήμη της κοινής μοίρας της διασποράς.

Στον ελλαδικό χώρο παρουσιάζεται η ιδιαιτερότητα να υπάρχουν πληθυσμοί με ελληνική εθνική ταυτότητα (Πόντιοι, Θρακιώτες βόρειας και ανατολικής Θράκης, Σμυρνιοί κ.ά.), οι οποίοι χαρακτηρίζονται από ιδιαίτερα τοπικά πολιτισμικά πρότυπα, αλλά έχουν αποκοπεί από το γεωγραφικό χώρο καταγωγής τους. Η *συλλογική ταυτότητα* που διακρίνει αυτούς τους ελληνικούς πληθυσμούς δεν είναι *εθνική* ή *εθνοτική*, γιατί οι πληθυσμοί αυτοί αποτελούν τμήμα ευρύτερου έθνους και δεν είναι απλά *τοπική*, γιατί έχει χαθεί ο γεωγραφικός χώρος αναφοράς. Δημιουργείται λοιπόν μια σειρά από ερωτήματα που αφορούν στις αιτίες και συνθήκες διαμόρφωσης και μετεξέλιξης αυτής της ιδιαίτερης συλλογικής ταυτότητας στον ελλαδικό χώρο κατά το χρονικό διάστημα που ακολουθεί την βίαιη μετανάστευση και εγκατάσταση στο ελληνικό κράτος¹ την περίοδο 1918-1924². Υπάρχουν επίσης ερωτήματα για το περιεχόμενο της ταυτότητας, την πορεία εξέλιξής της, τους παράγοντες δημιουργίας και ισχυροποίησής της στις νεότερες γενιές που έχουν γεννηθεί στο ελληνικό κράτος και τη σχέση της με την ευρύτερη εθνική ταυτότητα.

Η κοινωνική πραγματικότητα της συλλογικής ταυτότητας συμπεριλαμβάνεται στα αντικείμενα έρευνας των κοινωνικών επιστημών που παρουσιάζουν εξαιρετικό ενδιαφέρον τόσο σε θεωρητικό όσο και σε πρακτικό επίπεδο. Υπάρχει σημαντική διεθνής βιβλιογραφία που προσεγγίζει το γνωστικό αντικείμενο της συλλογικής ταυτότητας ακολουθώντας ιδιαίτερη οπτική και μεθοδολογία.

Στις πρώτες προσπάθειες επιστημονικής μελέτης της ποντιακής συλλογικής ταυτότητας στον ελλαδικό χώρο εντάσσονται δύο διδακτορικές διατριβές που ολοκληρώθηκαν το 1993 και 1999 αντιστοίχως. Στην πρώτη, διατριβή της Μαρίας Βεργέτη, με τίτλο «Εθνοτοπική ταυτότητα: Η περίπτωση των Ελλή-

¹ Το ελληνικό κράτος, παρά την αρχική του πρόθεση και προγραμματισμό, δεν κατόρθωσε να εγκαταστήσει τους πρόσφυγες σύμφωνα με τον τόπο καταγωγής τους. Το αποτέλεσμα είναι η ανυπαρξία, εκτός από λίγες εξαιρέσεις, νέου κοινού γεωγραφικού χώρου αναφοράς, όπου θα μπορούσαν να μετεξελιχθούν τα διακριτικά, τοπικά, πολιτισμικά πρότυπα χωρίς την παρέμβαση διαδικασιών αφομοίωσης από την περιβάλλουσα κοινωνία.

² Ο συνολικός αριθμός των Ποντίων προσφύγων από το Μικρασιατικό Πόντο και από την πρώην Σοβιετική Ένωση, οι οποίοι κατέφυγαν στο ελληνικό κράτος την περίοδο 1918-1930 είναι τουλάχιστον 230.000 άτομα. Σύμφωνα με την πληθυσμιακή απογραφή του 1928, η οποία παρουσιάζεται στην στατιστική επετηρίδα της Ελλάδας του 1930, ο αριθμός των Ποντίων προσφύγων ανερχόταν σε 229.260 άτομα, από τα οποία τα 182.169 δήλωσαν τόπο καταγωγής τον Πόντο και τα 47.091 δήλωσαν τόπο καταγωγής τον Καύκασο. Ο αριθμός αυτός είναι μικρότερος του πραγματικού, κυρίως γιατί παρατηρήθηκε ιδιαίτερα υψηλή θνησιμότητα στη διάρκεια των πρώτων μετά τον εκπατρισμό χρόνων και γιατί αριθμός προσφύγων από τον Πόντο καταγράφηκαν ως πρόσφυγες από την Μικρά Ασία ή την Θράκη.

νων του Πόντου» ένα από τα βασικά συμπεράσματα είναι ότι ο τόπος καταγωγής, έστω και ως μνήμη, κατέχει κεντρική θέση στη διαμόρφωση της ταυτότητας της Α΄, Β΄ και Γ΄ γενιάς³. Στη δεύτερη, διατριβή του Ιωάννη Καϊλάρη με θέμα «Διαμόρφωση της ποντιακής συνείδησης στους Πόντιους Δ΄ Γενιάς», οι άξονες της ταυτότητας είναι η μνήμη του Πόντου ως τόπου καταγωγής και τα διακριτά πολιτισμικά στοιχεία⁴.

Η δεύτερη διατριβή αποδέχεται το θεωρητικό πλαίσιο της πρώτης και θα μπορούσε να είναι συνέχεια της, γιατί απαντά στα ερωτήματα: α) διατηρείται η ποντιακή ταυτότητα στην τέταρτη γενιά; και β) υπάρχει ουσιαστική διαφοροποίηση των συμπερασμάτων σε χώρους με διεσπαρμένο ή συγκεντρωμένο ποντιακό πληθυσμό⁵;

Στο κείμενο που ακολουθεί παρουσιάζονται περιληπτικά τα συμπεράσματα της πρώτης διδακτορικής διατριβής⁶ και τίθενται ορισμένα από τα ερωτήματα, τα οποία έθεσε η διατριβή στις αρχές της προηγούμενης δεκαετίας και τα οποία εξακολουθούν μέχρι σήμερα να αποτελούν αντικείμενα επιστημονικής μελέτης.

Η έρευνα πραγματοποιήθηκε την περίοδο 1986-1992. Η ποντιακή ταυτότητα μελετήθηκε μέσα από την κοινή εμπειρία των αφηγήσεων ζωής ατόμων πρώτης, δεύτερης και τρίτης γενιάς προσφύγων από το Μικρασιατικό Πόντο και ατόμων πρώτης γενιάς που είχαν μεταναστεύσει από την πρώην Σοβιετική Ένωση, και ειδικότερα από τη δημοκρατία του Καζαχστάν στην περίοδο 1965-1987. Το ερευνητικό υλικό αντλήθηκε από την περιοχή της πρωτεύουσας. Η επιλογή της πρωτεύουσας οφείλεται στο ότι η μελέτη των μηχανισμών διατήρησης της ταυτότητας παρουσιάζει περισσότερο ενδιαφέρον στον πιο ευνοϊκό χώρο για τις διαδικασίες αφομοίωσης. Από τις μεγάλες πόλεις όπου εγκαταστάθηκαν Έλληνες του Πόντου η περιοχή Αθήνας-Πειραιά είναι ο χώρος στον οποίο λειτουργούν αποτελεσματικότερα οι διαδικασίες αφομοίωσης, γιατί το ποσοστό ποντιακού πληθυσμού είναι μικρότερο και περισσότερο διεσπαρμένο σε επιμέρους δήμους και κοινότητες απ' ό,τι στις πόλεις της βόρειας Ελλάδας. Επιπλέον, η Αθήνα είναι ο χώρος που συγκεντρώνει τις περισσότερες κατηγορίες του πληθυσμού: συγκεντρώνει πρόσφυγες πρώτης γενιάς από το Μικρασιατικό Πόντο, άτομα δεύτερης και τρίτης γενιάς που γεννήθηκαν και μεγάλωσαν στην περιοχή της πρωτεύουσας, άτομα που γεννήθηκαν και μεγάλωσαν σε αμύγες ποντιακά χωριά της βόρειας Ελλάδας και μετανάστευσαν στην πρωτεύουσα τη μεταπολεμική περίοδο και την πλειονότητα των Ποντίων μεταναστών από την πρώην Σοβιετική Ένωση της περιόδου 1965-1987, οι οποίοι προτίμησαν να εγκατασταθούν στην πρωτεύουσα, όπου οι δυνατότητες εύρεσης εργασίας είναι μεγαλύτερες. Αφετηρία για την επισήμανση των Ποντίων που αποτέλεσαν το αντικείμενο της έρευνας ήταν οι ποντιακοί σύλλογοι. Θεωρήθηκε ότι θα ήταν ευχερέστερο να οδηγηθεί η έρευνα, μέσω των μελών τους, στον εντοπισμό Ποντίων μη μελών. Πιθανός ερωτώμενος σε κάθε κατηγορία ήταν όποιος δήλωνε «Είμαι Πόντιος/-α» και έκανε κάποιες συνειδητές προσπάθειες διατήρησης ή ισχυροποίησης στοιχείων ενισχυτικών της δήλωσής του. Δηλώσεις όπως «Η οικογένειά μου κατάγεται από τον Πόντο» δεν θεωρήθηκαν ικανοποιητικές ώστε να αποδοθεί ποντιακή ταυτότητα σε άτομα δεύτερης και τρίτης γενιάς και να συμπεριληφθούν στο δείγμα.

³ Μαρία Κ. Βεργέτη, *Εθνοτοπική ταυτότητα: Η περίπτωση των Ελλήνων του Πόντου*, διδακτορική διατριβή, Πάντειον Πανεπιστήμιο, Αθήνα 1993. Στη συγκεκριμένη διατριβή βασίζεται το βιβλίο *Από τον Πόντο στην Ελλάδα: Διαδικασίες διαμόρφωσης μιας εθνοτοπικής ταυτότητας*, εκδ. αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 1η έκδοση 1994, 2η έκδοση 2000).

⁴ Ιωάννης Γ. Καϊλάρης, *Διαμόρφωση της ποντιακής συνείδησης στους Πόντιους Δ΄ Γενιάς*, διδακτορική διατριβή, Πάντειον Πανεπιστήμιο, Αθήνα 1999. Η διατριβή εκδόθηκε με τίτλο *Η τέταρτη γενιά των Ποντίων*, εκδ. αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2002.

⁵ Ως προς το δεύτερο ερώτημα δεν απαντά με πληρότητα γιατί η έρευνα του Ι. Καϊλάρη δεν επεκτάθηκε στην Α΄, Β΄ και Γ΄ γενιά.

⁶ Τα συμπεράσματα περιλαμβάνονται στο Μαρία Κ. Βεργέτη, *Από τον Πόντο στην Ελλάδα: Διαδικασίες διαμόρφωσης μιας εθνοτοπικής ταυτότητας*, ό.π.

Στην έρευνα χρησιμοποιήθηκε κυρίως η *βιογραφική προσέγγιση*, η οποία κρίνεται ως η καταλληλότερη για την ανάλυση του περιεχομένου των συνεντεύξεων και την παρουσίαση των συμπερασμάτων με βάση την κοινή εμπειρία σε θέματα ταυτότητας. Η προσέγγιση αυτή στηρίζεται στη διαπίστωση ότι άτομα που έχουν εκτεθεί σε κοινές βιωματικές συνθήκες από ένα σημείο και μετά (σημείο κορεσμού) επαναλαμβάνουν τις ίδιες εμπειρίες και τις ίδιες λίγο-πολύ αντιδράσεις. Πραγματοποιήθηκαν 17 συνεντεύξεις με άτομα πρώτης γενιάς από το Μικρασιατικό Πόντο, 21 με άτομα δεύτερης γενιάς, 21 με άτομα τρίτης γενιάς και 33 με άτομα πρώτης γενιάς από την πρώην Σοβιετική Ένωση. Από τις παραπάνω 92 συνεντεύξεις αντλήθηκαν κυρίως τα συμπεράσματα που παρουσιάζονται. Χρησιμοποιήθηκαν όμως συμπληρωματικά και άλλες μέθοδοι, όπως *συμμετοχική παρατήρηση* κατά την περίοδο 1986-1992, *προσωπικές συνεντεύξεις βάθους* με εκπροσώπους κρατικών φορέων για τη συλλογή πληροφοριών σχετικά με τις συνθήκες αστακίας και αγροτικής αποκατάστασης των Ποντίων προσφύγων και *εμπειρική έρευνα* σε επίπεδο ποντιακών συλλόγων στην περιοχή του πολεοδομικού συγκροτήματος της πρωτεύουσας.

Στη διάρκεια της ερευνητικής διαδικασίας προέκυψε ως ανάγκη η επιλογή του όρου *εθνοτοπική ταυτότητα*. Η χρήση του όρου *εθνική* ταυτότητα ήταν αδόκιμη, γιατί οι Πόντιοι αποτελούν τμήμα του ελληνικού έθνους. Παράλληλα, στο πλαίσιο της ελληνικής κοινωνίας δεν αποτελούν πολιτιστική ομάδα εμφανώς διακριτή και διαφορετική από τις άλλες ελληνικές ομάδες. Ο όρος *εθνοτική* ταυτότητα ήταν επομένως εξίσου αδόκιμος. Δεν αποτελούν ούτε *τοπική* ομάδα, γιατί παρά το ότι ο τόπος καταγωγής είναι το κεντρικό στοιχείο αναφοράς τους, ο τόπος αυτός δεν είναι μια υπαρκτή αλλά μια χαμένη πατρίδα. Η επιστροφή στον τόπο αυτό είναι αδύνατη. Οι κοινωνικοί δεσμοί με τον τόπο έχουν βιαίως καταλυθεί και οι τοπικές κοινότητες έχουν πλέον διαλυθεί. Η επιλογή του όρου *εθνοτοπική ταυτότητα* στηρίχτηκε στο γεγονός ότι και τα δύο συνθετικά του όρου αναφέρονται σε δύο *παρελθόντα* χαρακτηριστικά που θεμελιώνουν μια ιδιαίτερη αλλά *παρούσα* ταυτότητα του πληθυσμού. Αυτό που χαρακτηρίζει την ποντιακή συλλογική ταυτότητα είναι η αναφορά σε μια χαμένη πατρίδα, σ' έναν τόπο, όπου οι Πόντιοι συνιστούσαν παλαιότερα μια ιδιαίτερη εθνική ομάδα, μια ελληνική ομάδα. *Η ιστορική μνήμη* του ποντιακού ελληνισμού είναι η μνήμη του τόπου, της ιδιαιτερότητας του πληθυσμού και των συνθηκών εκπατρισμού και διασποράς.

Η ποντιακή ταυτότητα ως μορφή συλλογικής ταυτότητας χαρακτηρίζεται από δύο διαστάσεις που βρίσκονται σε διαλεκτική σχέση. Η πρώτη διάσταση αφορά το συναίσθημα θετικής ταύτισης των μελών της ομάδας. Η δεύτερη αναφέρεται στις μορφές δράσης που πηγάζουν από την ένταξη στην ομάδα. Οι δύο διαστάσεις ορίζουν το περιεχόμενο της ταυτότητας, δηλαδή το ποιος είναι και ποιος δεν είναι μέλος της ομάδας, τι χαρακτηρίζει και τι δεν χαρακτηρίζει την ομάδα. Η μετεξέλιξη της ταυτότητας πραγματοποιείται στο πλαίσιο της διαλεκτικής σχέσης της ομάδας με τον κοινωνικό της περίγυρο⁷.

Ένα από τα βασικά συμπεράσματα της προαναφερθείσας έρευνας, όπως έχει ήδη αναφερθεί, είναι ότι ο τόπος καταγωγής, έστω και ως μνήμη, κατέχει κεντρική θέση στη διαμόρφωση της συλλογικής ταυτότητας του ποντιακού ελληνισμού. *Η συλλογική ταυτότητα όμως δεν είναι κάτι το σταθερό και αναλλοίωτο μέσα στο χρόνο*. Αναπροσαρμόζεται συνεχώς με βάση τις συλλογικές εμπειρίες, προσδοκίες και μνήμες που βιώνει και αξιολογεί το κοινωνικό σύνολο στο πλαίσιο του γενικότερου κλίματος που επικρατεί και το περιβάλλει σε κάθε δεδομένη στιγμή. Αυτό έχει ως πρόσθετο αποτέλεσμα να συνυπάρχουν την ίδια στιγμή παράλληλες ταυτότητες με κοινό άξονα αναφοράς αλλά διαφορετικό περιεχόμενο, όπως συμβαίνει με τις διαφορετικές γενιές Ποντίων ή με τους ήδη εγκατεστημένους και με τους νέους Πόντιους πρόσφυγες από την πρώην Σοβιετική Ένωση.

Στον Πόντο η *ταυτότητα* ήταν *εθνική ελληνική*. Το ιστορικό πλαίσιο την ευνοούσε. Το 19ο αιώνα και στις αρχές του 20ού επικρατούσε το αίτημα για εθνική ολοκλήρωση, δηλαδή για ενσωμάτωση στο εθνικό κράτος του συνόλου του εδάφους επάνω στο οποίο κατοικούσαν συμπαγείς ομοεθνείς πληθυσμοί.

⁷ Για εκτεταμένη παρουσίαση και βιβλιογραφία σχετική με τη λειτουργία της συλλογικής ταυτότητας βλ. Μαρία Κ. Βεργέτη, *ό.π.*, σ. 23-58.

Στην περίπτωση της Ελλάδας η κυρίαρχη ιδεολογία εκφράστηκε από τη «Μεγάλη Ιδέα». Η *εθνική ταυτότητα* ως παράγοντας ταύτισης και κοινής δράσης αποτελούσε στοιχείο σημαντικότερο από την *τοπική*. Ισχυρή εθνική ταυτότητα ήταν απαραίτητη για την υλοποίηση του πολιτικού προγράμματος της Μεγάλης Ιδέας που αποτελούσε τη μεγάλη συνεκτική δύναμη του ελλαδικού και του εξωελλαδικού ελληνισμού της εποχής. Ακόμη και οι προσπάθειες δημιουργίας της Δημοκρατίας του Πόντου, ενός δηλαδή ξεχωριστού ελληνικού κράτους, δεν αντιστρατεύονταν το αίτημα για εθνική ολοκλήρωση του νεοσύστατου ελληνικού κράτους, αλλά προέκυπταν ως η μόνη δυνατή λύση λόγω της γεωγραφικής απομόνωσης του ποντιακού ελληνισμού και της απροθυμίας του ελληνικού κράτους για στρατιωτική επέμβαση στην περιοχή.

Ο *ιδιαίτερος πολιτισμός των Ποντίων* βιώνεται ως ελληνικός και *οριοθετούσε κοινωνικά την ταυτότητα*, διαφοροποιώντας και αντιδιαστέλλοντας τους Έλληνες της περιοχής από τον περιβάλλοντα αλλοεθνή κοινωνικό χώρο με τη θρησκεία, τη γλώσσα (στις περισσότερες περιοχές) και γενικότερα με τον τρόπο ζωής.

Στο ελληνικό κράτος η ποντιακή ταυτότητα διαμορφώνεται ως *ενδοεθνική* διαφοροποίηση. Εκφράζει μια κοινωνικοψυχολογική αίσθηση ταύτισης που πηγάζει όχι μόνο από το κοινό παρελθόν αλλά και από τον ιδιαίτερο τρόπο ένταξης και σχέσης της ομάδας σε επίπεδο οικονομικό, πολιτισμικό και ιδεολογικό με την ευρύτερη ελληνική εθνική ομάδα.

Οι αιτίες διαμόρφωσης της ταυτότητας είναι η *μετανάστευση* και η *σχέση του ποντιακού ελληνισμού με την ευρύτερη ελληνική εθνική ομάδα*. Ειδικότερα, στον ελλαδικό χώρο ο *τόπος καταγωγής* για τους Έλληνες από τον Πόντο λειτουργεί ως στοιχείο *αυτοαναγνώρισης* και *ετεροαναγνώρισης*, χορηγεί ταυτότητα. Ταυτόχρονα αναπτύσσεται στο κάθε μέλος της κοινωνικής ομάδας η συνείδηση ότι η ατομική του ταυτότητα διαμορφώνεται από το κοινό παρελθόν της ζωής στον Πόντο, τις συνθήκες βίαιης μετανάστευσης και εγκατάστασης και από τα ιδιαίτερα προβλήματα ένταξης στην ελλαδική κοινωνία. Τα *διακριτικά πολιτισμικά πρότυπα* που διαφοροποιούν την ομάδα από το υπόλοιπο έθνος αποτελούν έναν από τους σημαντικότερους παράγοντες κοινωνικής συνοχής, που εκδηλώνεται με την υποστήριξη και αλληλεγγύη των μελών στην προσπάθεια για επιτυχημένη συμβίωση με τον περιβάλλοντα κοινωνικό χώρο.

Οι διαδικασίες ένταξης της πρώτης γενιάς στην ελλαδική κοινωνία παρουσιάζονται διαφορετικές στο *οικονομικό, ιδεολογικό και πολιτισμικό* επίπεδο. Στο *οικονομικό* επίπεδο η πρώτη γενιά γνωρίζει σταθερή σταδιακή βελτίωση, παρόλο που αυτή τελικά επιτυγχάνεται μετά από επίπονες προσπάθειες πολλών ετών. Στο *ιδεολογικό* επίπεδο οι διαδικασίες ένταξης υποστηρίζονται από την πανομοιότυπη παιδεία. Η ύπαρξη κοινού συστήματος αξιών ενισχύει αποτελεσματικά την προσπάθεια ενσωμάτωσης. Το ότι η διδασκαλία των μαθημάτων στα σχολεία του Πόντου γινόταν στη νεοελληνική βοηθά όσους πρόσφυγες είχαν παρακολουθήσει τουλάχιστον κάποια χρόνια πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης στην επικοινωνία με τους ντόπιους.

Στο *πολιτισμικό* επίπεδο ο ρυθμός ένταξης είναι εξαιρετικά βραδύς. Ένταξη στο επίπεδο αυτό σημαίνει αφομοίωση στοιχείων του τρόπου ζωής της περιβάλλουσας κοινωνίας, τα οποία θεωρούνται καθοριστικά για την υποστήριξη των σχετικών διαδικασιών, όπως παραδείγματος χάρη η ικανότητα επικοινωνίας στη νεοελληνική γλώσσα. Είναι προφανές, ότι όταν πρόκειται για κοινωνική ομάδα με κάποια διακριτικά πολιτισμικά πρότυπα που προσπαθεί να ενταχθεί σε ομοεθνή κοινωνία με την οποία έχει σημαντικά πολιτισμικά στοιχεία κοινά, όπως τη θρησκεία, την οικογενειακή δομή κ.α., η ένταξη συνεπιφέρει απάμβλυνση των ιδιαιτεροτήτων της εντασσόμενης κοινωνικής ομάδας, όχι όμως και απώλεια της ειδοποιού διαφοράς της. Η ένταξη μπορεί να επιτευχθεί με σεβασμό στην πολιτισμική και ιστορική ιδιαιτερότητα της ομάδας, η οποία αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα της ατομικής ταυτότητας κάθε μέλους της. Στη συγκεκριμένη περίπτωση η προστασία της ιδιαιτερότητας της ομάδας δεν διασφαλίζεται. Δημιουργούνται αμιγή και μικτά ποντιακά χωριά και ποντιακοί οικισμοί και γειτονιές στις μεγάλες πόλεις, αλλά παρουσιάζεται διασπορά τους σ' όλο τον ελλαδικό χώρο. Από τα ιδιαίτερα πολιτισμικά χαρακτηριστικά, η χωροταξική διασπορά θίγει περισσότερο την ποντιακή διάλεκτο. Παράλληλα το ελληνικό

κράτος, πιστό για δεκαετίες στο ελληνοτουρκικό σύμφωνο φιλίας του 1930, δεν υποστηρίζει την ιστορική μνήμη των Ελλήνων του Πόντου, στοιχείο επίσης απαραίτητο για τη διατήρηση της ιδιαιτερότητάς τους⁸.

Οι διαδικασίες ένταξης της πρώτης γενιάς σε οικονομικό, ιδεολογικό και πολιτισμικό επίπεδο αλληλοεπηρεάζονται όχι μόνο γιατί τα τρία επίπεδα συνδέονται μεταξύ τους, αλλά και γιατί η προσφυγική ιδιότητα της ποντιακής ταυτότητας των αρχών του αιώνα καθορίζει την ταχύτητα του ρυθμού ένταξης. Οι δεκαετίες του 1920 και του 1930 χαρακτηρίζονται από το *διχασμό μεταξύ γηγενών και προσφύγων*. Η προσφυγική ιδιότητα της ποντιακής ταυτότητας αποτελεί ανασταλτικό στοιχείο στην προσπάθεια ένταξης, γιατί ο αδιάφορος μέχρι εχθρικός κοινωνικός περίγυρος εμποδίζει τους Πόντιους να εισδύσουν στις δουλειές και στις οικογένειες των ντόπιων. Η συμπεριφορά αυτή του κοινωνικού περιγύρου προκαλεί την ισχυροποίηση της κοινωνικής συνοχής της ομάδας, ως αποτέλεσμα της αντιδιαστολής. Ταυτόχρονα όμως η προσφυγική ιδιότητα οδηγεί τμήμα του πληθυσμού, του οποίου το μέγεθος είναι άγνωστο, στην προσπάθεια να αποβάλει την ιδιαιτερότητά του με στόχο την πλήρη ταύτιση με τον κοινωνικό περίγυρο. Για το τμήμα αυτό η ποντιακή ταυτότητα συνδέεται με την προσφυγική ιδιότητα και η κοινωνική άνοδος θεωρείται ότι προϋποθέτει την απώλειά της. Είναι άγνωστο πόσα από τα άτομα αυτά αποφασίζουν αργότερα, όταν θα έχουν απαλλαγεί από όσα τους διαφοροποιούσαν πολιτισμικά και παράλληλα θα έχουν ξεπεράσει το σύνδρομο του στερημένου πρόσφυγα, να διατηρήσουν και να διαδώσουν στη νεότερη γενιά την ιστορική τους μνήμη. Σύμφωνα με τις αφηγήσεις ατόμων πρώτης γενιάς που παρουσίασαν αυτή την τάση, η επιστροφή τους αργότερα στην ιδιαιτερότητα οφείλεται στο ότι η τελευταία αποτελεί αναπόσπαστο στοιχείο της ατομικής τους ταυτότητας. Η απάρνησή της τους προκαλούσε δυσάρεστα συναισθήματα, γιατί σήμαινε αποδοκιμασία αφενός της ίδιας της υπόστασής τους και αφετέρου του παρελθόντος και του παρόντος «των δικών τους ανθρώπων».

Παρά την προσπάθεια για ένταξη της πρώτης γενιάς μέσω της αφομοίωσης πολιτισμικών στοιχείων του κοινωνικού περιγύρου, η ιδιαιτερότητα δε χάνεται. Η *οικογένεια* είναι ο καθοριστικός παράγοντας διατήρησης και ισχυροποίησης της ταυτότητας στη δεύτερη και τρίτη γενιά, ακόμη και στην περίπτωση των μικτών γάμων. Άλλοι παράγοντες είναι η ευρύτερη συγγένεια, το κοινοτικό περιβάλλον στους ποντιακούς χώρους και ο εθνοτοπικός σύλλογος.

Η *ταυτότητα* από την αρχή μέχρι το τέλος του εικοστού αιώνα χαρακτηρίζεται από σημαντικές αναπροσαρμογές. Οι αναπροσαρμογές αφορούν τον επαναπροσδιορισμό των κοινωνικών ορίων της ομάδας ή τη μετεξέλιξη των πολιτισμικών της προτύπων ή και τα δύο. Το ιστορικό πλαίσιο και η κρατούσα ιδεολογία αποτελούν σημαντικούς παράγοντες μετασχηματισμού της ταυτότητας.

Η πρώτη *σημαντική αναπροσαρμογή της ποντιακής ταυτότητας* πραγματοποιείται στη δεκαετία του 1940. Ο δεύτερος παγκόσμιος πόλεμος οριοθετεί μια καινούργια εποχή, καθώς η κρατούσα ιδεολογία τον καιρό του πολέμου και της κατοχής εκφράζει τάση συσπείρωσης όλου του έθνους. Μετά την απελευθέρωση τη διάσταση μεταξύ ντόπιων και προσφύγων διαδέχεται η διάσταση μεταξύ δεξιάς και αριστεράς και οι Πόντιοι πλαισιώνουν και τις δύο παρατάξεις. Λόγω των ιστορικών γεγονότων της δεκαετίας του 1940 παρουσιάζονται οι ακόλουθες καταστάσεις: σύμφωνα με την πρώτη, τα παιδιά των προσφύγων δεν γνωρίζουν τραυματικές εμπειρίες παρόμοιες μ' αυτές των γονιών τους. Αυτό σε συνδυασμό με την απομάκρυνση από το σύνδρομο του στερημένου πρόσφυγα οδηγεί σε εκδήλωση της ταυτότητας. Υπάρχουν όμως περιπτώσεις κατά τις οποίες τα παιδιά βιώνουν την προσφυγική ιδιότητα της ποντιακής ταυτότητας ακριβώς λόγω των αναταραχών που επικρατούν στην περίοδο μετά την Κατοχή. Στις περιοχές που ζουν ο διχασμός μεταξύ αριστερών και δεξιών ενσωματώνει το διχασμό μεταξύ προσφύγων και γηγενών. Οι γηγενείς της αντίπαλης παράταξης *θυμούνται αμέσως τον παλιό διαχωρισμό*, παρά το ότι έχουν οι ίδιοι Πόντιους στις γραμμές τους. Υπάρχουν επίσης περιπτώσεις μετατοπίσεων του πληθυσμού

⁸ Είναι χαρακτηριστικό ότι η ιστορία του ποντιακού ελληνισμού αποτελεί για πρώτη φορά μέρος της ιστορίας της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης το 1982.

ποντιακών χωριών σε χωριά ντόπιων, όπου για πρώτη φορά η δεύτερη γενιά βιώνει την προσφυγική ιδιότητα.

Οι επιπτώσεις των γεγονότων της δεκαετίας του 1940 *επηρεάζουν περισσότερο την ταυτότητα της δεύτερης γενιάς* παρά της πρώτης, γιατί λόγω ηλικίας η πλειονότητα της δεύτερης γενιάς βιώνει, στις δεκαετίες που ακολουθούν τον πόλεμο, τη σταδιακή αλλαγή του κοινωνικού περιγύρου απέναντί της. *Η θετική αλλαγή της συμπεριφοράς του κοινωνικού περιγύρου* οφείλεται στον κοινό αγώνα εναντίον της εισβολής και κατοχής της χώρας από γερμανικές, ιταλικές και βουλγαρικές δυνάμεις, και στην ανοδική κοινωνική κινητικότητα του ποντιακού ελληνισμού, η οποία τον αποσυνδέει από την εικόνα των στερεμένων προσφύγων.

Για να συνοψίσουμε, *στη δεκαετία του 1940*, ο μετασχηματισμός της ποντιακής ταυτότητας έγκειται στον επαναπροσδιορισμό των κοινωνικών ορίων της. Δεν υφίσταται πλέον η προσφυγική ιδιότητα ως στοιχείο της ταυτότητας. Αυτό σημαίνει την έξοδο από την κατάσταση της κοινωνικής περιθωριοποίησης, η οποία δεν υπήρξε μόνο οικονομική. Ταυτόχρονα όμως σημαίνει και την αρχή μιας νέας κρίσης. Καθώς η πολιτισμική και ιστορική ποντιακή ιδιαιτερότητα δεν προστατεύονται από την κρατική πολιτική, αρχίζει η σταδιακή απώλεια πολιτισμικών χαρακτηριστικών, όπως για παράδειγμα της ποντιακής διαλέκτου, σε χώρους με λίγο και διεσπαρμένο ποντιακό πληθυσμό, όπως τα αστικά κέντρα.

Στη δεκαετία του 1960 η κρατούσα ιδεολογία υποστηρίζει τα στοιχεία του λαϊκού πολιτισμού που ανάγονται σε τοπικές ταυτότητες. Η δράση με στόχο τη διάσωση και διάδοση του διακριτικού πολιτισμού που συνδέεται με συγκεκριμένο γεωγραφικό χώρο αναφοράς, είτε αυτός υπάρχει είτε έχει χαθεί όπως στην περίπτωση του ποντιακού ελληνισμού, είναι αποδεκτή και υποστηριζόμενη από την ευρύτερη κοινωνία. Αυτό ενισχύει την τάση διατήρησης και εκδήλωσης της ταυτότητας σε ατομικό επίπεδο και ταυτόχρονα αποτελεί λόγο ίδρυσης *ποντιακών συλλόγων*, δηλαδή μορφών οργανωμένης προώθησης της ταυτότητας.

Το *δικτατορικό καθεστώς* της περιόδου 1967-1974 *κλείνει τους περισσότερους ποντιακούς συλλόγους*. Όσοι εξακολουθούν να υπάρχουν υπολειπονται. Μετά τη μεταπολίτευση παρατηρείται επανελειτουργία των παλιών και ίδρυση πολλών νέων. Παρόμοιας μορφής δραστηριότητα παρατηρείται σ' όλη την κοινωνία. Ο μεγάλος αριθμός *πολιτιστικών συλλόγων* που παρουσιάζεται στη δεκαετία του 1970 οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην επιθυμία για έκφραση και συλλογική δράση, η οποία δεν είχε ικανοποιηθεί για πολλά χρόνια λόγω των περιορισμών του στρατιωτικού καθεστώτος. Παρά το ότι η πλαισίωση των συλλόγων τη δεκαετία αυτή δεν οφείλεται αποκλειστικά στην ανάγκη διατήρησης της ιδιαιτερότητας, βοηθά στην ισχυροποίηση της συλλογικής ταυτότητας, γιατί υποστηρίζονται τα πολιτισμικά πρότυπα, τα οποία αποτελούν έναν από τους σημαντικότερους παράγοντες κοινωνικής συνοχής.

Στα τέλη της δεκαετίας του 1980 παρατηρείται *νέα σημαντική αναπροσαρμογή της ταυτότητας*, η οποία εκφράζεται ως δικαίωμα στην πολιτισμική και ιστορική ιδιαιτερότητα. Η τρίτη γενιά διαμορφώνει μια ιδεολογία «για το δικαίωμα στην ιδιαιτερότητα», η οποία στην προκειμένη περίπτωση είναι ιστορική και όχι μόνο πολιτισμική ενδοεθνική διαφοροποίηση.

Η *αναζήτηση και γνωστοποίηση* στην ευρύτερη κοινωνία της *ιδιαίτερης ιστορίας* αποτελεί *μορφή δράσης*, η οποία προκαλεί στα άτομα τρίτης γενιάς ικανοποίηση και προσδίδει προσωπική αξία. Παράλληλα, καθώς ο ιδιαίτερος πολιτισμός φθίνει και η πρώτη γενιά χάνεται, η τρίτη γενιά αισθάνεται ότι αν χαθεί η ιστορική μνήμη, κινδυνεύει η ίδια η υπόσταση του ποντιακού ελληνισμού. Το ότι αυτή η αναπροσαρμογή της ταυτότητας παρουσιάζεται τη συγκεκριμένη δεκαετία δεν θα πρέπει να αποδοθεί μόνο στο ότι η πλειονότητα της πρώτης γενιάς δεν ζει πια. Θα πρέπει να αποδοθεί κυρίως στο *ιστορικό πλαίσιο*, το οποίο *χαρακτηρίζεται από ένταση στις ελληνοτουρκικές σχέσεις και από τη σχέση των Ποντίων του ελλαδικού χώρου με τους Πόντιους μετανάστες από την πρώην Σοβιετική Ένωση*.

Όσον αφορά τους Πόντιους μετανάστες από την πρώην Σοβιετική Ένωση, τα μετά το 1965 μεταναστευτικά κύματα φανερώνουν την ύπαρξη τμήματος της ομάδας που συνεχίζει να καταφεύγει στο ελληνικό κράτος. Ίσως η ιδιαιτερότητα του ποντιακού ελληνισμού, σε σχέση με τις άλλες ελληνικές ομάδες

προσφύγων των αρχών του εικοστού αιώνα, να συνίσταται στο ότι παρά την κοινή πίστη για το αντίθετο, ο γεωγραφικός χώρος αναφοράς δεν είχε χαθεί ολοκληρωτικά. Τα μεταναστευτικά κύματα από την πρώην Σοβιετική Ένωση⁹ κρατούν ζωντανή την ανάμνηση του Ιστορικού Πόντου, και παράλληλα πλαισιώνουν τον ελλαδικό ποντιακό ελληνισμό με φορείς του ιδιαίτερου πολιτισμού, όπως αυτός έχει εξελιχθεί από συμπαγείς ομάδες σε διαφορετικούς γεωγραφικούς χώρους αναφοράς. Πρέπει να τονιστεί ότι οι μετανάστες από την πρώην Σοβιετική Ένωση αποτελούν ανομοιογενή πληθυσμό. Η συλλογική ταυτότητα διαμορφώνεται από τη σχέση της ομάδας με τον κοινωνικό περίγυρο, και στην προκειμένη περίπτωση ο κοινωνικός περίγυρος είναι πολύ διαφορετικός στα παράλια της Μαύρης Θάλασσας απ' ό,τι στην κεντρική Ασία. Τμήμα του μεταναστευτικού πληθυσμού, και ειδικότερα οι μετανάστες της περιόδου 1965-1987, πριν από την εγκατάσταση στην Ελλάδα δεν γνώριζαν σε σημαντικό ποσοστό την ιστορική σύνδεση με το Μικρασιατικό Πόντο. Στη διαμόρφωση της συλλογικής ταυτότητας των Ποντίων αυτών στον ελλαδικό χώρο συμβάλλουν αποφασιστικά δύο παράγοντες: η δημιουργία βαθύτερης ιστορικής συνείδησης, που τους συνδέει με τους υπόλοιπους Πόντιους του ελλαδικού χώρου και οι αλλαγές που συνεπάγεται η μετανάστευση.

Ο ιδιαίτερος δεσμός των μελών του ποντιακού ελληνισμού δεν δηλώνει τάση απόσχισης από την ευρύτερη ελληνική ομάδα. Παρά το ότι η ψυχολογική ταύτιση που εκφράζει την ποντιακή ταυτότητα αφορά στους Έλληνες από τον Πόντο και όχι σε όλους τους Έλληνες γενικά, και στις τρεις γενιές παραμένει η αναφορά στην ευρύτερη ελληνική ομάδα ως «το έθνος μας» και «οι δικοί μας». Ακόμη και το αίτημα της τρίτης γενιάς για «το δικαίωμα στην ιδιαιτερότητα» δεν δηλώνει τάση απόσχισης, αντίθετα η διεκδίκησή του αποτελεί παράγοντα ισχυροποίησης της κοινής εθνικής ταυτότητας. Η ενότητα εξασφαλίζεται μέσα από την ιδιαιτερότητα, γιατί η τελευταία αντιμετωπίζεται ως η μετεξέλιξη της κοινής αρχικής συλλογικής ταυτότητας σε διαφορετικούς γεωγραφικούς χώρους. Με τη διεκδίκηση του δικαιώματος στην ιδιαιτερότητα δηλώνεται ταυτόχρονα η επιθυμία για το κοινό με την ευρύτερη εθνική ομάδα μέλλον. Διαμορφώνεται μ' αυτό τον τρόπο μια ιδεολογία εθνισμού και όχι τοπικισμού.

Η μετεξέλιξη της ταυτότητας του ποντιακού ελληνισμού στον εικοστό αιώνα *επηρεάσθηκε και επηρέασε* τις μεταβολές που επήλθαν στην ευρύτερη *εθνική ταυτότητα*, η οποία με τη σειρά της τις τελευταίες δεκαετίες μετεξελίσσεται σε μια ταυτότητα περισσότερο ευέλικτη από την ελλαδοκεντρική του 19ου και του πρώτου μισού του 20ού αιώνα. Στις αρχές του 21ου αιώνα ο ελληνισμός συναντά τις σύγχρονες τάσεις αναγνώρισης και αποδοχής της πολυπολιτισμικότητας ως συστατικού στοιχείου της εθνικής ταυτότητας.

Η διδακτορική διατριβή «Εθνοτοπική ταυτότητα: Η περίπτωση των Ελλήνων του Πόντου» έθεσε στις αρχές της δεκαετίας του 1990 ερωτήματα για την πορεία της ταυτότητας σε χώρους με σημαντικό και συγκεντρωμένο ποντιακό πληθυσμό και για το περιεχόμενο της ταυτότητας στην τέταρτη γενιά. Στα τέλη της δεκαετίας του 1990 η διδακτορική διατριβή «Διαμόρφωση της ποντιακής συνείδησης στους Πόντιους Δ΄ Γενιάς» παρουσίασε την ταυτότητα της τέταρτης γενιάς.

Η ομοιότητα των συμπερασμάτων των διδακτορικών διατριβών της Μ. Βεργέτη και του Ι. Καϊλάρη έθεσε το θέμα της γενίκευσης των συμπερασμάτων για όλο τον ελλαδικό χώρο. Στην πρώτη περίπτωση *την απάντηση για το περιεχόμενο της ταυτότητας την έδινε κυρίως η κοινωνική οριοθέτηση της ομάδας*. Το περιεχόμενο αναπροσαρμόζεται συνεχώς με τη χρήση διαφορετικών κριτηρίων σε διαφορετικές εποχές με αποτέλεσμα το συνεχή επαναπροσδιορισμό των κοινωνικών ορίων της ομάδας. Στη δεύτερη περίπτωση την ταυτότητα όριζαν κυρίως τα *διακριτικά πολιτισμικά πρότυπα*. Η ομοιότητα ως προς τη μεθοδολογία μεταξύ των δύο ερευνών συνίσταται στο ότι έγιναν σε περιοχές οι οποίες παρουσιάζουν συντριπτική πλειοψηφία του ελληνικού πληθυσμού. Η διαφορά είναι ότι η πρωτεύουσα είναι χώρος που δεν ευνοεί τους μηχανισμούς διατήρησης της ταυτότητας γιατί έχει κατά κανόνα διεσπαρμένο ποντιακό

⁹ Τα σημαντικότερα μεταναστευτικά κύματα από την πρώην Σοβιετική Ένωση παρουσιάζονται τη δεκαετία του 1920, το 1939, την περίοδο 1965-1967 και τη δεκαετία του 1990.

πληθυσμό. Αντιθέτως η Μακεδονία, και ειδικότερα οι νομοί Πιερίας, Ημαθίας, Πέλλας και Κιλκίς, όπου πραγματοποιήθηκε η δεύτερη έρευνα, είναι χώροι με σημαντικό και συγκεντρωμένο πληθυσμό ποντιακής καταγωγής. Το ερώτημα που δημιουργείται είναι αν υπάρχει σημαντική διαφοροποίηση των συμπερασμάτων σε περιοχές όπου αφενός ο ελληνικός πληθυσμός δεν είναι η συντριπτική πλειονότητα, αφετέρου στον κοινωνικό περίγυρο συμπεριλαμβάνονται θρησκευτικές και άλλες μειονότητες. Στο ελληνικό κράτος, στη Θράκη, στους νομούς Ξάνθης και Ροδόπης υπάρχουν συμπαγείς πληθυσμοί με σημαντικά και ευδιάκριτα διαφορετικά πολιτισμικά πρότυπα. Για να δοθεί απάντηση στο ερώτημα την περίοδο 2000-2003 πραγματοποιήθηκε έρευνα στο νομό Ξάνθης. Ο νομός έχει μικρή πληθυσμιακή υπεροχή των χριστιανών ορθόδοξων ελληνικής καταγωγής έναντι των μουσουλμάνων διαφορετικής καταγωγής (πομακικής, τουρκικής, αθιγγανικής). Η έρευνα στόχευε στην καταγραφή των ποντιακών χωριών και οικισμών του νομού, στην παρουσίαση της εξέλιξής τους στον εικοστό αιώνα, και στην διερεύνηση των διαδικασιών διαμόρφωσης και λειτουργίας της ταυτότητας της πρώτης και της δεύτερης γενιάς στο πολυπολιτισμικό περιβάλλον¹⁰. Τα συμπεράσματα της συγκεκριμένης έρευνας βασίζονται σε αρχειακό και φωτογραφικό υλικό, σε συνεντεύξεις με εκπροσώπους κρατικών φορέων και κοινωνικών οργανώσεων και σε συνεντεύξεις με άτομα πρώτης, δεύτερης και τρίτης γενιάς¹¹.

Στον *πολυπολιτισμικό κοινωνικό χώρο της Θράκης* διακριτά τοπικά πολιτισμικά πρότυπα, όπως για παράδειγμα η *ποντιακή διάλεκτος*, διατηρήθηκαν και μεταβιβάστηκαν στις νεότερες γενιές. Ο γηγενής θρακικός ελληνικός πληθυσμός, ως πληθυσμός που τελευταίος ενσωματώθηκε στον εθνικό κορμό, δεν αντιμετώπισε τους πρόσφυγες με την ίδια επιφυλακτικότητα, όπως συνέβη σε άλλες περιοχές, όπου ο ανταγωνισμός στο οικονομικό πεδίο επεκτεινόταν και στο πολιτισμικό και πολιτικό πεδίο. Παράλληλα, το σημαντικό πληθυσμιακό μέγεθος των Ελλήνων προσφύγων από τον Πόντο ευνόησε τη δημιουργία αμιγών ποντιακών και μικτών χωριών.

Η *συλλογική ταυτότητα* του ποντιακού ελληνισμού *διαμορφώθηκε ως ενδοεθνική διαφοροποίηση* σε πλαίσιο αποδοχής από τις υπόλοιπες ελληνικές τοπικές ομάδες και *επιγαμίες* κυρίως με τους θρακικής καταγωγής Έλληνες, που ήδη από τη δεύτερη γενιά ανερχόταν περίπου σε ποσοστό 30% επί του συνολικού αριθμού των γάμων. Παρά την αρμονική συνύπαρξη με τις μουσουλμανικές ομάδες δεν υπάρχει επικοινωνία. Τα πολιτισμικά πρότυπα και ιδιαίτερα η *θρησκεία*, ασκούν διπλή λειτουργία, δηλαδή αφενός εμποδίζουν τους ομόθρησκους να κινηθούν προς άλλα κοινωνικά σύνολα, περιορίζοντας τις δυνατότητες αλληλεπίδρασης μόνο μεταξύ τους, και, αφετέρου, εμποδίζουν άλλους που διαφέρουν να εισδύσουν στον πληθυσμό. Μ' αυτόν τον τρόπο η θρησκεία ισχυροποιεί την κοινωνική συνοχή και συνακόλουθα τη συλλογική ταυτότητα της κάθε ομάδας.

Η *οικογένεια* και η *κοινότητα* είναι σημαντικοί παράγοντες ισχυροποίησης της κοινωνικής συνοχής του ποντιακού ελληνισμού. Η οικογένεια λειτουργώντας ως μηχανισμός κοινωνικής αναπαραγωγής μεταβιβάζει στις νεότερες γενιές το διακριτό πολιτισμό και τη μνήμη του τόπου καταγωγής. Η κοινότητα διευρύνει τον κύκλο προστασίας που παρέχει η οικογένεια. Παρά τη διάλυση πολλών κοινοτήτων και τη μείωση του πληθυσμού του ποντιακού ελληνισμού στο νομό Ξάνθης λόγω της εσωτερικής και εξωτερικής μετανάστευσης, οι οικογενειακοί δεσμοί δεν έχουν χαλαρώσει και οι κοινοτικοί δεσμοί δεν έχουν διαταραχθεί. Σήμερα, μέλη της τρίτης και της τέταρτης γενιάς επιστρέφουν για λίγες μέρες κατά τη διάρκεια των καλοκαιρινών διακοπών τους στα ερημωμένα χωριά. Εκεί στις εκκλησίες που έχουν επι-

¹⁰ Το 2007 θεωρήθηκε αναγκαία η επέκταση της έρευνας, με στόχο την μεγαλύτερη και σε βάθος ανάλυση φαινομένων όπως η εσωτερική μετανάστευση και οι συνέπειες της εκπαιδευτικής πολιτικής στην ταυτότητα της τρίτης, της τέταρτης γενιάς και των Ελλήνων ποντιακής καταγωγής από την πρώην Σοβιετική Ένωση που εγκαταστάθηκαν στο νομό τη δεκαετία του 1990. Το νέο αυτό τμήμα της έρευνας αναμένεται να ολοκληρωθεί το 2009.

¹¹ Οι συνεντεύξεις με τα άτομα της τρίτης γενιάς έγιναν με στόχο αφενός τη διερεύνηση των παραγόντων ισχυροποίησης του κοινοτικού δεσμού και αφετέρου την παρουσίαση της συμβολής του εθνοτοπικού συλλόγου στην ισχυροποίηση και προβολή της ποντιακής ταυτότητας.

διορθώσει ή ανοικοδομήσει πραγματοποιούν εκδηλώσεις μνήμης του Μικρασιατικού Πόντου ως τόπου καταγωγής και πολιτιστικές εκδηλώσεις με θέματα από την καθημερινή και πνευματική ζωή του χωριού που ερημώθηκε¹².

ABSTRACT

COLLECTIVE IDENTITY OF THE PONTIAN GREEKS IN GREECE

The article “The Collective Identity of the Pontian Greeks in Greece” presents the causes, the conditions of formation as well as the subsequent evolution of the collective identity of the Pontian Greeks in Greece from the period of their settlement in the 1920s until the end of the 20th century. The conclusions are mainly drawn on of the dissertation entitled *Ethno-regional Identity: The Case of Pontian Greeks*, submitted in 1993. The collective Pontian Greek identity in Greece has been defined as ethno-regional. The term ethno-regional refers to the collective identity of a social group, part of a larger nation, subsequent to its having migrated en masse from its place of origin and for which any chance of returning as a group has been definitely ruled out. The identity is not national or ethnic in essence because the group is part of a larger nation and neither is it regional due to the irrevocable loss of the place of origin. According to the conclusions, the place of origin albeit when confined to the realm of memory, plays an important role in the formation of the collective identity of a social group. Identity is a dynamic phenomenon, that is to say in a state of constant adaptation. In the case of the Pontian Greeks, the identity articulates a socio-psychological feeling of identification which springs not only from a common past but also from the particular manner of integration and the nature of the cultural, economic and ideological relationship with the broader Greek national group. This identity through its evolution in Greece from the second till the last decade of the 20th century is characterized by important adaptations. The historical context and the dominant ideology constitute substantial factors in the transformation through the redefinition of the social boundaries of the identity.

MARIA VERGETI

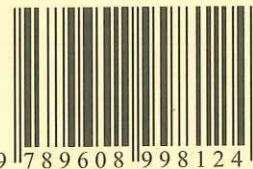
¹² Maria Vergeti, “Familles et liens communautaires: des facteurs de maintien de l’identité collective dans un environnement multiculturel à l’intérieur des limites de l’État-nation. Le cas des Grecs originaires du Pont dans le département de Xanthi”, Michel Bruneau, Ioannis Hassiotis, Martine Hovanessian et Claire Mouradian, Édités par *Champs Helléniques Modernes et Contemporains* 6 (2007), p. 455-466.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος του εκδότη	7
ΜΑΝΟΛΗΣ ΣΕΡΓΗΣ, Εισαγωγή	9-20
ΣΤΑΘΗΣ Ν. ΚΕΚΡΙΔΗΣ, Ο Πόντος κατά την εποχή της οθωμανικής κυριαρχίας	21-30
ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ Ν. ΑΚΡΙΤΟΠΟΥΛΟΣ, Το ποντιακό λαϊκό παραμύθι	31-46
ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ Π. ΑΛΕΞΑΚΗΣ, Συγγένεια και οργάνωση του χώρου στους Έλληνες του Πόντου	47-73
ΚΩΣΤΑΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΙΔΗΣ, Το πανάρχαιο δρώμενο των Μωμόγερων: Από τη Λιβερά του Πόντου στον Τετράλοφο Κοζάνης	75-84
Μ. Γ. ΒΑΡΒΟΥΝΗΣ, Ποντιακή αγιολατρεία	85-104
ΜΑΡΙΑ Κ. ΒΕΡΓΕΤΗ, Η συλλογική ταυτότητα του ποντιακού Ελληνισμού στον ελλαδικό χώρο ..	105-113
ΓΙΩΡΓΟΣ ΒΟΖΙΚΑΣ, «Πρόσφυξ Παναγιά». Συνυφάνσεις στην ανασύσταση του προσκυνημάτων της Παναγίας Σουμελά στο Βέρμιο	115-132
ΕΛΣΑ ΓΑΛΑΝΙΔΟΥ-ΜΠΑΛΦΟΥΣΙΑ, Το νερό στην ποντιακή Λαογραφία	133-144
ΣΤΑΘΗΣ Ι. ΕΥΣΤΑΘΙΑΔΗΣ, Η γυναίκα-σύζυγος στην ποντιακή ποίηση	145-151
ΜΥΡΟΦΟΡΑ Ε. ΕΥΣΤΑΘΙΑΔΟΥ, Το πανηγύρι στην Κατιρκάγια (Kadirga) του Πόντου: Ο κοινωνικός και πολιτισμικός του ρόλος	153-161
ΜΑΓΔΑΛΗΝΗ ΖΩΓΡΑΦΟΥ, Ανάμεσα στην ενσωμάτωση και τη διαφοροποίηση: Διαδικασίες συγκρότησης και διαπραγμάτευσης της ποντιακής ταυτότητας και η δύναμη του χορού ...	163-174
ΑΝΤΑ ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΙΔΟΥ, Η παραβατική συμπεριφορά στους ενήλικες και στους έφηβους πόντιους νεοπρόσφυγες από την πρώην Σοβιετική Ένωση	175-182
ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΑΣΚΑΜΑΝΙΔΗΣ, Διαπραγμάτευση με το παρελθόν για τον καθορισμό του παρόντος και το σχεδιασμό του μέλλοντος: Η ταυτότητα των ελλαδικών Ποντίων κατά τον 20ό αιώνα	183-203
ΚΩΣΤΑΣ Δ. ΚΟΝΤΑΞΗΣ, Το δημοτικό τραγούδι «Του γεφυριού της Άρτας» σε ποντιακή παραλλαγή και παραλλαγή του ελλαδικού χώρου. Ομοιότητες και διαφορές	205-215
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΟΥΖΑΣ, Αναφορά στη θρησκευτικότητα των Ποντίων στο Βατούμ της Γεωργίας κατά τη σοβιετική περίοδο	217-240
ΜΑΡΗ ΛΑΥΡΕΝΤΙΑΔΟΥ, Μοντέλα κατοίκησης και στρατηγικές ένταξης των ελλήνων Ποντίων από την πρώην ΕΣΣΔ στον ελλαδικό χώρο	241-247
ΘΕΟΦΑΝΗΣ ΜΑΛΚΙΔΗΣ, Ο επίλογος της κοινωνικής ζωής των Ελλήνων του Πόντου. Η Γενοκτονία και η ελληνόφωνοι-Κρυπτοχριστιανοί στον Πόντο σήμερα	249-267
ΕΛΕΝΗ ΜΕΝΤΕΣΙΔΟΥ, Τα παρχάρια στον Άγιο Δημήτριο Κοζάνης	269-289
ΣΤΕΛΙΟΣ ΜΟΥΖΑΚΗΣ, Άσκηση κοινοτικής εξουσίας, αλληλεγγύη ή ενδοκοινοτικές διαφορές στην Τραπεζούντα του 1821; Ανέκδοτος κατάλογος κατοίκων	291-297
ΣΑΒΒΑΣ ΠΟΡΦ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ, Η σχολική ζωή στο Μαυρόβατο Δράμας (1915-2006) ..	299-312
ΑΝΑΓΝΩΣΤΗΣ ΕΥΑΓΓ. ΠΑΠΑΚΥΠΑΡΙΣΣΗΣ, Ανταλλάξιμοι Λαζοί στην Ελλάδα (1925-1926). Όψεις της πολιτισμικής τους παρουσίας μέσα από ανέκδοτες επιστολές του αρχείου Dawkins ..	313-351
ΝΙΚΟΛΕΤΤΑ Δ. ΠΕΡΠΑΤΑΡΗ, Ο μύθος της Άκληστης στο ποντιακό δημοτικό τραγούδι: Παρουσίαση της νεότερης έρευνας	353-359
ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΕΛ. ΡΑΠΤΗΣ, Νέα Κερασούντα Πρεβέζης: Κληρονομίες και βιώματα σε μια σύγχρονη ποντιακή κοινότητα	361-372

ΜΑΝΟΛΗΣ ΣΕΡΓΗΣ, «Ένα χωριό ποντιακό κε μπορεί να εχ' ένα ξένο όνομα»: Ιδεολογήματα, παρετυμολογίες και ιστορική ερμηνεία του τοπωνυμίου ενός ποντιακού χωριού της Ροδόπης	373-389
ΣΤΑΘΗΣ ΤΑΞΙΔΗΣ, Όψεις της καθημερινής ζωής στην Τσιμερά κατά το τέλος του 19ου και τις αρχές του 20ού αιώνα	391-406
ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ Κ. ΧΑΡΑΤΣΙΔΗΣ, Ο γεωργικός πολιτισμός των Ελλήνων της Αρμενίας κατά το πρώτο μισό του 20ού αιώνα	407-423
Γ. Κ. ΧΑΤΖΟΠΟΥΛΟΣ, «Το αμίλητο νερό» στην ελληνική Λαογραφία και ιδιαίτερος στην ποντιακή	425-430
ΚΥΡΙΑΚΗ ΧΡΥΣΟΥ-ΚΑΡΑΤΖΑ, Τροφές και εθνοτοπική ταυτότητα των Ποντίων στα Σούρμενα Αττικής	431-449
Βιογραφικά των συγγραφέων του τόμου	451-460
Περιεχόμενα	461-462

ISBN: 978-960-89981-2-4

9 789608 998124